

Latin nyelvű magyar költő felfedezése Kanadában és Angliában

A budapesti Irodalomtudományi Intézetben hétfőn délelőtt angol történész tartott előadást. A beszámoló tárgya: a felfedezések kora és a XVI. században élt *Budai Parmenius* István latin nyelvű magyar költő munkássága.

1

Az előadó David B. Quinn ír származású liverpooli egyetemi tanár, aki feleségével együtt, az állam vendégeként szeptember 29-én érkezett Magyarországra. A hatvanhárom esztendő, szakár, fiatalos mozgású férfi, mint a földrész-felfedezések történetének tudósa és egyetemi tanára az egész világot bejárta már, de Budapesttel most ismerkedik. Magyarországon még nem járt.

Quinn Budapestre magával hozta „*The new found land of Stefan Parmenius*” című könyvét, amely a napokban jelent meg a torontói és a cambridge-i egyetem közös kiadásában. E műben — a *Parmenius István frissen megtalált országa* — Quinn latin nyelvű magyar költő életpályáját fedezte fel a számunkra. Ha még akasnak tétetni ezt, hozzátehetjük, hogy Quinn felfedezte a számunkra Észak-Amerika, Kanada. Újfundland egyik magyar felfedezőjét, *Budai Parmenius* Istvánt.

A hetsszötven oldalas munkában Quinn és a latin szövegeket angolra átültető Neil M. Chesire közli *Budai Parmenius* István minden versét, már kiadott és eddig még kiadatlan összes munkáját, életrajzát és pályáját. Irodalmunk egyik kevéssé vagy alig ismert részletének liverpooli felfedezője az Angol Történelmi Társulat és a Hakiuyt Society alnöke, a liverpooli egyetemen a történelem professzora, a

XIV—XVII. század történetének tanára. Ő irányítja a felfedezések történetének tanszékét és a felfedezések történetének kutatására alakult tudományos intézet munkásságát.

Mint a Hakiuyt Society alnöke, feleségével együtt gondozza és megjelenteti a nagy felfedezések korának emlékiratát, a nevezetes Hakiuyt-hagyatékot. Richard Hakiuyt, a társaság nevelője, Erzsébet királynő korabeli angol humanista, a nagy felfedezések leírásának ösztönzője és az útleírások gyűjtője volt. A felfedezéstől megszerezte és az utókor számára megőrizte útleírásait, a felfedezésekre indulókat útleírásra kérte vagy azt sugalmazta, hogy vigyenek magukkal olyan krónikást, akinek sorai majd megőrzik az útikalandokat. A Hakiuyt-gyűjteményt, amelyet az oxfordi egyetem jelentetett meg, Quinn felesége rendezte sajtó alá.

A gyűjtő és ösztönző Richard Hakiuyt Oxfordban volt diák és 1581-ben az oxfordi Christ Church-ben együtt lakott „kedves oxfordi szobatársá”-val, a „török fogságban keresztény szülőkötől 1541 után” Budán született, a fölvevések szerint erdélyi származású *Budai Parmenius* Istvánnal, akinek jó barátja és egyik támogatója lett.

2

E régi — és új — angliai ismeretek után most már azt kellene tudnunk:

1. Ki volt tulajdonképpen ez a *Budai Parmenius*?
2. Miért Anglia fedezte fel a számunkra?
3. Miért foglalkozik egy angol tudós a nálunk alig ismert latin nyelvű magyar költő munkásságával?
4. Hogyan született a könyv?
5. Hogyan került be Kanada új nemzeti lexikonjába *Budai Parmenius* István életpályája és munkássága?

Quinn öt esztendőig kutatott és munkálkodott, hogy föltárja Parmenius életét, pályáját, költői oeuvre-jét. Kutatásait 1965-ben kezdte.

3

Budai Parmenius István létezéséről, angliai szerepéről, kanadai útjáról és haláláról tudtunk ugyan mi is, de hiányosan semmitmondót. „Csak

annyit, hogy írt is, szövegei azonban ismeretlenek voltak”, jegyezte meg előttem egy kitűnő britannológus, Parmeniuszt a Magyar Irodalmi Lexikon nem említi. Gál István, a magyar-angolszász kapcsolatoknak évtizedek óta kutatója, „Magyarország, Anglia és Amerika” című nagy művében csak sorokban szól róla: „éleg rámutatni a XVI. század nagy felfedezőjének, Gilbert Humphreynak magyar útítársára, Stephanus Parmenius Budaesura, a londoni és oxfordi egyetem neveltjére, aki Richard Hakluyt révén Humphrey második útjának krónikása lett és Nova Scotia zátonyain lelte halálát.”

A Századok egyik 1889-es számában Kropf Lajos, egy Angliában élő magyar mérnök is emlegette Parmeniuszt, beszámolója korabeli angol újságcikkeken alapul és közlései jelentéktelenek. Ács Tivadar, az amerikai kapcsolatok kutatója azonban többször említette Parmeniuszt.

Quinn liverpooli egyetemi tanár a hatvanas évek elején érkezett el tudományos megfigyelései során a Sir Humphrey Gilbert féle második, 1583-as kanadai expedíció részleteinek a tanulmányozásához. Az első ilyen kanadai expedíció nem sikerült, a résztvevők nem tudták megkerülni Kanadát partjait. A második sikerült, Rastra szálltak és egy magyar, egy Budai Parmenius névre hallgató, a világtörténelemben elsőként, mégpedig latin nyelvű költeményekben, leírta az ismeretlen földet. A megpróbáltatások során az expedíció három hajója közül kettő elsüllyedt, Parmenius is a vízben lelte halálát, de a harmadik hajó — fedélzeten Parmenius magyar költő latin szövegével — hazatért Angliába.

Quinn nyomozni kezdett. A British Museumban s más könyvtárakban megtalálta a magyar utazó és felfedező két — még életében, Londonban, 1582-ben kiadott — latin nyelvű verses könyvét. Az egyik a kanadai expedícióra buzdító verses propagandafelhívás, a másik a 104. zsolttár átköltése és Parmenius néhány életrajzi közlése. Quinn megtalálta Parmeniusnak Kanada felfedezéséről beszámoló verses krónikáját is, amely 1600-ban jelent meg Londonban, már a költő halála után. De alig tudott többet Parmenius életéről.

Quinn felkérte Neil M. Cheshire-t, fordítsa le angol nyelvre a magyar költő valamennyi latin nyelvű verses munkáját, azután a budapesti Széchényi Könyvtárhoz fordult, közölnék vele további, általa nem ismert részletet Parmenius életéről. A Széchényi Könyvtár az angolszász kapcsolatok teljes magyar irodalomtörténetét, Gál Istvánt ajánlotta. Gál további tanácsait nyújtott Quinn-nek, aki nyomozását angliai egyetemeken, könyvtárakon és levéltárakon kívül kiterjesztette olyan nyugat-európai, olasz, francia, holland és svájci egyetemekre, ahol Parmenius megfordult, vagy megfordulhatott volna, ahol valóban tanult, vagy tanulhatott volna.

A liverpooli történész föltárta — újabb támpontok! — Parmenius ismerőseinek, barátainak életrajzát, Parmenius még kiadatlan, de megőrzött irásait, leveleit, amelyek létezésére utalnak. Például Henry Unton franciaországi angol nagykövét egyik levelét, amelyet Erzsébet angol királynőhöz írt, felhíva az uralkodó figyelmét egy érdekes fiatal magyar humanistára, Budai Parmenius Istvánra.

Quinn munkásságának jelentősége:

1. Fölfedezett számunkra egy XVI. századi latin nyelvű magyar költőt.
2. Az angolszász nyelvterületet — könyve által — megismertette egy magyar felfedezővel és költővel.
3. Bemutatott a világnak egy egyedülálló jelenséget: a felfedezések korának latin nyelvű krónikását.

Quinn még jóval budapesti útja előtt elküldte hozzánk az új kanadai nemzeti lexikon

Budai Parmenius cikkét, amely az ő munkássága nyomán született.

A hosszú cikket terjedelme miatt csak kivonatosan közöljük. E lexikon felel nekünk arra, hogyan itéli meg munkásságát az illetékes ország tudományos világa?

„Tudós, költő, utazó, az első magyar Észak-Amerikában”, ezzel kezdődik a közlés. A török fogságban keresztény szülőkől született fiút tanult embernek nevezték, mielőtt 1579-ben külföldre küldték, hogy tanulmányait európai egyetemeken fejezze be. 1581-ben Angliába érkezve barátságot kötött Henry Untonnal, a későbbi franciaországi angol követtel, aki patrónusa lett. Szoros ismeretséget kötött Richard Hakluyttal, aki az amerikai gyarmatosítási tervekre vonatkozó propagandát készítette el. Hakluyt bemutatatta őt Sir Humphrey Gilbertnek, akinek tervbe vett kanadai utazása annyira fellelkesítette Parmeniust, hogy útítveréről „költői propagandairatot tett közre latinul”. Unton anvagilag is hozzájárult az expedícióhoz, s Parmenius úgy döntött, hogy ő maga is velük megy és beszámol arról, amit látni fog. A Swallow fedélzetén hagyta el Plymouth-ot és Newfoundland St. John's Harbour-ba 1583. augusztus 3-án érkeztek meg. Parmenius kísérletet tett, hogy a szárazföldet St. John's körül felfedezze a pelsejébe behatoljon, az őserdők azonban áthatolhatatlanok voltak és Gilbert nem engedte meg, hogy túlszárítással utat törjenek. Szeretett volna beszámolni a bennszülöttekről, de egyet sem látott, egyről sem hallott. Parmenius augusztus 5-én jelen volt amikor Gilbert St. John's annektálásának szerződését végrehajtotta”. Mau-

rice Browne kapitány, akinek parancsnoksága alatt Parmenius Plymouthból elindult a Swallow fedélzetén, hajóját elcsereítte William Winterrel, s a Browne vezette Delight, amelyen Parmenius is tartózkodott, augusztus 29-én a sekély vizek között zátonyra fulladt, gyorsan szétért s Parmenius a Sable Islandon vagy a Cape Breton-on tengerbe fulladt”. Az egyik hajónak, s rajta Edward Hayes-nak sikerült hazajutni. Hayes kifejtette, hogy Parmenius azért vett részt a kalandban, hogy latin nyelven megörökítse az arra érdemes eseményeket, „mint-hogy ékesen szóló szónok és ritka jó költő volt a maga idejében”.

A lexikon sem közöl minden részletre kiterjedő, s minden részletében teljesen pontos, világos ismereteket az expedícióról és Parmeniusról. Mindazonáltal leszögezi, hogy Parmenius volt az első magyar Észak-Amerikában; a felfedezésről latin nyelvű verset írt, s „ritka jó költő” volt saját korában.

Liverpooli vendégünk több budapesti tudományos intézetet, könyvtárt látogatott meg, s elutazott megismerni Visegrádot, Esztergomot, Egert és Veszprémet.

Legfőképpen Esztergom kincsei érdekelték. Nem titkolt vágya megtalálni egyszer — valahol a világban — Mátyás magyar király földgömbjét és annak a Mátyás korabeli magyar csillagásznak a világterképét, aki — Quinn tudomása szerint — már Amerika „hivatalos” felfedezése előtt föltüntette mappáján az amerikai földrészt.

Ruffy Péter

